

Eines per acompanyar les famílies i prevenir l'absentisme escolar

SUMARI

1.	INTRODUCCIÓ	3
2.	ÀMBITS D'ACTUACIÓ	5
	REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	19

1. INTRODUCCIÓ

La prevenció de l'absentisme i de l'abandonament educatiu és clau per a la millora de les oportunitats educatives d'infants i joves i per reduir el risc de reproducció de la pobresa i la desigualtat social.

Un dels àmbits fonamentals per a la seva prevenció és, sens dubte, el **treball amb famílies**. Aquest treball s'ha d'emmarcar dins d'una perspectiva de l'acompanyament a l'educació i a les transicions educatives d'infants i joves (Garcia, 2012).

Aquesta perspectiva implica el desplegament de polítiques locals sustentades en el principi de **corresponsabilitat educativa** entre les famílies, els centres educatius i l'entorn comunitari, i requereix d'una metodologia de **treball en xarxa** entre els agents educatius i els professionals de la intervenció socioeducativa.

Són tres els **principis** que orienten aquestes polítiques d'acompanyament educatiu amb les famílies:

1. **Afavorir l'equitat al llarg de tot el procés educatiu** d'infants i adolescents, és a dir, acostar els resultats de la població amb més desavantatge al de la població en general i garantir, per tant, l'equitat en l'accés, en el procés i en el resultat.
2. **Enfortir el capital social de les famílies i l'entorn des d'una perspectiva comunitària**, que implica, entre d'altres coses, reforçar el vincle entre família i escola i donar suport als pares en la seva funció d'acompanyar el procés escolar dels fills, ja que les pràctiques i estils dels pares i el seguiment que facin dels seus aprenentatges contribueixen a millorar les expectatives dels fills respecte de l'educació i n'afavoreixen l'èxit educatiu.

1. INTRODUCCIÓ

3. **Incorporar una perspectiva de cicle de vida**, que implica un enfocament de la intervenció transversal (integració de serveis), longitudinal i de procés, que posa èmfasi en la prevenció i en l'enfocament en els moments de transicions educatives i vitals en què es poden produir situacions de més vulnerabilitat.

Tanmateix, cal ressaltar la prevenció, la qual cosa convida a posar en relleu la importància de l'educació infantil, ja en les edats de 0 a 3 anys. Els beneficis de l'educació i l'escolarització a aquestes edats han estat àmpliament assenyalats per la recerca, i van des dels seus efectes sobre el rendiment escolar (PISA) com en termes de salut i benestar emocional.

La importància de l'acompanyament educatiu amb les famílies rau en el seu paper en el desenvolupament dels infants, atès que la família segueix sent l'agència de socialització primària per excel·lència.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

En el desplegament de programes d'acompanyament a famílies es requereix una detecció prèvia de les seves necessitats, així com la identificació dels programes i recursos municipals ja existents, pel que fa al treball amb famílies per a la prevenció de l'absentisme i l'abandonament educatiu.

Destaquem tres àmbits fonamentals d'intervenció dels programes sobre:

- Les habilitats parentals.
- El foment de l'adhesió escolar.
- L'acompanyament i la orientació en les transicions educatives.

Treballar les habilitats i competències parentals

Les habilitats parentals fan referència a la plasticitat dels progenitors i/o pares a l'hora de donar respostes adequades i adaptades a les diferents etapes de desenvolupament dels seus fills i filles. Aquestes habilitats es relacionen amb diferents models de criança.

Els models de criança o estils educatius parentals són models culturals resultants dels aprenentatges socials i familiars que es transmeten com a fenòmens culturals a escala generacional.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

Aquests models s'aprenen fonamentalment en el nucli de la família d'origen mitjançant la transmissió de models familiars i per mecanismes d'aprenentatge:

- Imitació.
- Identificació.
- Aprenentatge social.

Val a dir que la diversitat de models familiars no afecta només l'estructura dels nuclis familiars, sinó també la pluralitat d'estils de criança o estils educatius parentals, que tenen efectes sobre les habilitats i competències socials dels infants, sobre el seus comportaments i sobre el rendiment escolar.

Autors com Maccoby i Martin (1983) descriuen estils parentals a partir de dues dimensions: el suport/afecte/comunicació i el control/establiment de límits.

El **suport/afecte** fa referència a:

- Amor.
- Aprovació.
- Acceptació.
- Ajuda que s'ofereix als fills.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

La dimensió **control/establiment de límits** parental fa referència a:

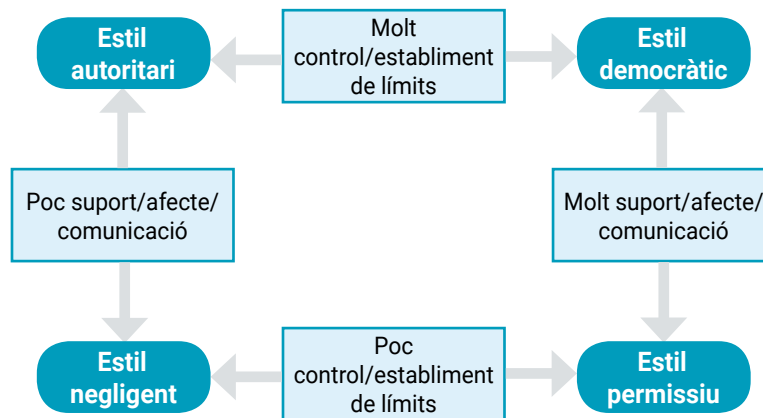
- Formes de supervisió del comportament dels fills.
- Compliment de les normes establertes.

A partir d'aquestes dimensions es desenvolupen **quatre estils parentals**:

- Autoritari.
- Permissiu.
- Democràtic.
- Negligent.

Aquest fet es pot veure gràficament a la figura següent.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

Estils educatius parentals.

La recerca posa de manifest que els estils educatius parentals poden **afectar fills i filles**:

- Els estils familiars que combinen l'afecte i la comunicació familiar (el foment de l'autonomia i l'establiment de límits i supervisió de la conducta) tenen fills i filles amb un millor ajust emocional i de comportament i un interès més gran per l'educació.
- Els nens i les nenes que han crescut i viscut en un ambient permissiu poden presentar problemes escolars i conductuals.
- Els estils familiars autoritaris afavoreixen que fills i filles siguin més proclius a patir problemes d'ordre emocional (baixa i/o poca autonomia).
- Els fills i les filles de pares amb estils educatius negligents acostumen a presentar problemes a nivell acadèmic, emocional i conductual.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

La diversitat de models s'explica, fonamentalment, pel capital cultural desigual de les famílies i esdevé un espai privilegiat per a la reproducció de les desigualtats educatives.

Això encara s'accentua més si considerem que els rols parentals s'aprenen, en bona mesura, per imitació i reproducció dels vells esquemes de socialització rebuts.

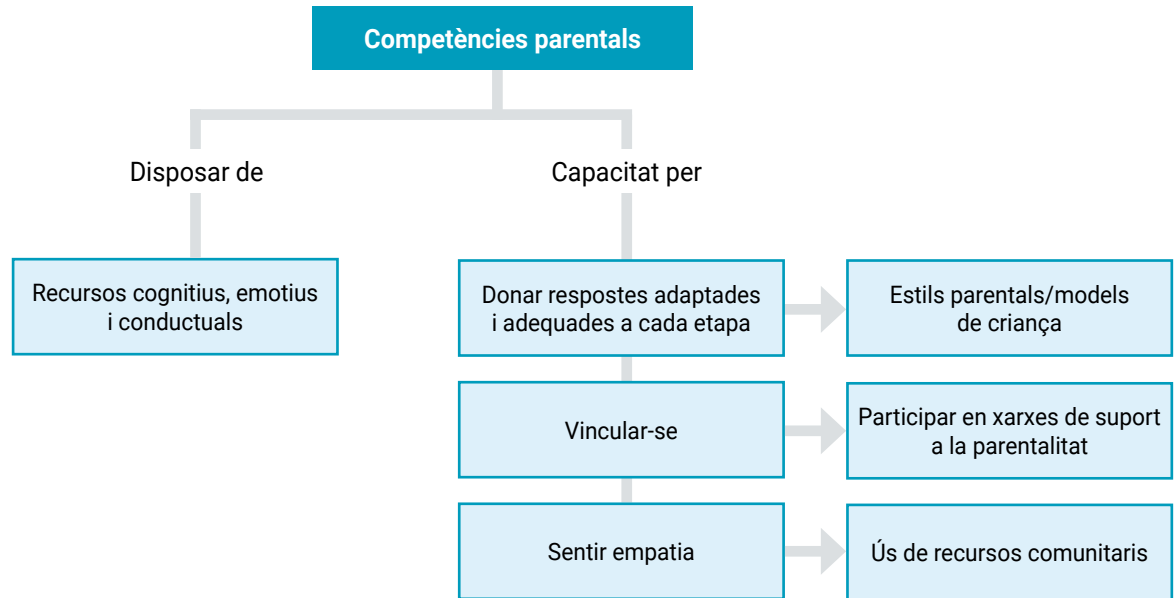
Per això, el **treball amb les famílies** en el marc dels programes que incideixen en les competències parentals esdevenen una eina important de:

- Prevenció de la desafecció.
- Prevenció de l'absentisme i de l'abandonament educatiu.

Aquestes competències tenen diferents dimensions i impliquen diferents habilitats i capacitats, tal com s'il·lustra en la figura següent.

Segons Barudy i Dantagnan (2010), les capacitats parentals fonamentals es refereixen als recursos emotius, cognitius i conductuals que els progenitors disposen i que els permeten vincular-se correctament amb els seus fills, proporcionant-los respostes adequades a les seves necessitats, mentre que les habilitats parentals fan referència a la plasticitat dels progenitors. Aquesta plasticitat els permet donar respostes adequades i, alhora, adaptar aquestes respostes a les diferents etapes de desenvolupament.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

Composició de les competències parentals.

En l'àmbit municipal existeixen diverses experiències de formació de mares i pares que tenen per objectiu sensibilitzar i facilitar que els progenitors, o altres adults amb responsabilitats educatives familiars, adquireixin estratègies personals, emocionals i educatives.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

Aquestes estratègies els han de permetre d'implicar-se de forma eficaç en la construcció d'una dinàmica de convivència familiar positiva i en el desenvolupament de models parentals adequats per als infants i joves.

Com assenyalen Sallés i Ger (2011), cal crear sistemes potents d'avaluació de les famílies, que ens permetin detectar la presència o absència de competències parentals, així com de programes i recursos que promoguin l'adquisició d'aquestes competències i que ofereixin a les famílies amb dificultats les intervencions a escala pedagògica, psicològica i social necessàries per poder promoure una infància sana i resilient.

Tanmateix, la parentalitat és una pràctica social que requereix crear xarxes de recolzament que enforteixin i proporcionin recursos per a la vida familiar. Aquest aspecte fa referència al suport familiar i social i també a la capacitat per participar i buscar suport en les institucions i en els professionals que vetllen per la infància.

En aquest sentit, els **espais familiars** (0-3) i les **escoles de mares i pares**, desenvolupats habitualment en el marc de les AFAS dels centres educatius, esdevenen dos recursos que poden contribuir a generar dinàmiques socials de suport a la parentalitat positiva.

Ambdós es plantegen majoritàriament en format de taller o xerrada formativa, mentre que les actuacions de treball conjunt entre mares, pares i fills a través de jocs i del reforç dels hàbits i pautes quotidianes són molt menys freqüents.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

Segons Capdevila i Longás (2012), cal insistir en la conveniència de conceptualitzar l'espai familiar 0-3 com a espai conjunt mare/pare-fill. Segons els autors esmentats, aquest model esdevé més eficaç quan es volen canviar comportaments i conductes, perquè genera un aprenentatge més significatiu i reforça, mitjançant la imitació i la supervisió de l'educador, les bones pràctiques.

A més del model i del disseny de les actuacions, que també requereixen definir les metodologies de treball (grupals, individuals, en xarxa), convé que els projectes orientats al treball amb famílies plantegin uns **objectius clars** respecte a:

- El model de parentalitat que es vol promoure.
- El grup diana sobre el qual es vol intervenir, és a dir, si hi ha o no un perfil específic de famílies a les quals s'adreça el programa, i si incorpora també els infants i/o adolescents en el projecte o programa.
- La dotació de recursos humans i econòmics destinats.
- La identificació de les funcions del referent professional del projecte.
- La identificació del marc d'actuacions integrals especialment necessàries quan es treballa amb famílies que es troben en situacions complexes i que obliga a pensar el projecte des de la globalitat de l'acció social, explicitant les formes de col·laboració i les sinergies entre entitats d'un mateix territori i/o les pràctiques de treball conjuntes amb altres programes.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

Fomentar l'adhesió escolar

L'absentisme i l'abandonament escolar són fenòmens complexos en què intervenen molts factors d'ordre personal, familiar, social i escolar, sovint en interacció.

Tanmateix, els centres educatius poden contribuir a la prevenció de l'absentisme i de l'abandonament en la mesura que generen entorns d'ensenyament i aprenentatge inclusius.

Els centres educatius són un espai privilegiat per fomentar l'adhesió i els valors escolars de les famílies.

Des de la primera incorporació de l'alumnat a l'escola (escola bressol o en l'etapa d'educació infantil) és molt important treballar el vincle i la comunicació amb les famílies, potenciant la seva motivació envers l'escolarització dels fills, especialment amb les famílies en situació d'alta vulnerabilitat social.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

L'**acció preventiva** en els centres educatius per fomentar l'adhesió escolar es pot desplegar en el marc de les seves actuacions regulars:

- Pla d'acció tutorial.
- Plans d'acollida.
- Plans de convivència.
- Plans d'acompanyament i orientació en les transicions d'etapa educativa.

I també pot buscar suports i aliances amb els programes d'intervenció en l'àmbit comunitari.

Acompanyament i orientació en les transicions educatives

L'acompanyament a les transicions educatives és un àmbit privilegiat per a la prevenció de l'absentisme i el treball amb famílies.

Les transicions educatives suposen per a l'alumnat i les famílies **canvis d'índole molt diversa**:

- Psicosocials.
- De rol, d'espais i d'agents educatius.
- D'estils d'ensenyament.
- De contextos d'aprenentatge.
- De relacions socials.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

Les polítiques d'acompanyament a les transicions han de ser polítiques longitudinals, sostingudes en el temps, al llarg del cicle vital.

Des d'aquesta **perspectiva de cicle de vida**, les polítiques s'han d'orientar principalment a la prevenció, posant un èmfasi especial en la primera infància i en les transicions educatives.

Les transicions educatives poden generar situacions de ruptura que convé evitar. Per això, cal considerar els **moments clau** d'aquestes transicions, que són, principalment:

- **L'entrada de la família a l'escola bressol o llar d'infants.** És un moment clau per acompanyar les famílies i treballar els valors de l'escola i l'adhesió educativa.
- **El pas de l'escola bressol a la llar d'infants, i d'aquesta a l'escola primària.** L'acompanyament en aquestes transicions té un objectiu preventiu i orientat a treballar l'adhesió escolar i la parentalitat positiva per prevenir les dificultats de rendiment escolar i situacions de desafecció i absentisme escolar.
- **La transició de la primària a la secundària.** Suposa un moment de canvi clau per prevenir situacions de desescolarització i per acompanyar el procés d'adaptació i vinculació a la secundària. En aquest moment, la coordinació entre ens educatius és cabdal per assegurar la continuïtat entre ambdues etapes i l'acompanyament de l'alumnat i les famílies.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

- **La transició als ensenyaments postobligatoris, als programes de segones oportunitats, als Programes de Formació Inicial.** En aquest moment cal articular un acompanyament centrat en la continuïtat de la trajectòria formativa, especialment en els joves amb trajectòries d'absentisme més greu o amb risc d'abandonament, abans que es desvinculin definitivament del centre educatiu.

En aquesta línia, recentment, els Plans Educatius d'Entorn (0-20) defineixen un servei d'acompanyament comunitari (Servei d'Orientació d'Àmbit Comunitari), l'objectiu del qual és orientar i acompanyar l'alumnat i les seves famílies en el procés de construcció de trajectòries d'èxit educatiu, personal i social, i evitar l'absentisme i l'abandonament escolar prematur.

El pla d'orientació d'àmbit comunitari persegueix garantir la coherència i optimitzar l'eficàcia de l'acció conjunta entre els diferents agents i serveis destinats a l'orientació existents a cada municipi.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

Conclusions

Els programes i les polítiques d'acompanyament a les famílies per a la prevenció de l'absentisme i l'abandonament educatiu requereixen abordar alguns reptes fonamentals que s'apunten a continuació, a manera de conclusió:

- Substituir els models d'intervenció basats en paradigmes de dèficit per models d'intervenció basats en el respecte i la confiança en les possibilitats de millora i les potencialitats de les famílies.
- Potenciar el treball comunitari i l'apoderament de les famílies i l'alumnat. En base al reconeixement i valor positiu de les capacitats de les persones, cal acompanyar-les en el seu creixement personal, donant més força, al mateix temps, a les xarxes de suport.
- Afavorir l'adhesió escolar al llarg de tota l'escolaritat potenciant un clima escolar acollidor i inclusiu
- Promoure l'existència d'un referent d'absentisme escolar en el centre educatiu com a figura de suport i lligam entre l'alumnat, la família i l'escola, que concentri la informació de tots els processos que es duen a terme, que sigui estable en el temps i que conegui la situació en profunditat.
- Reconèixer la proposta de treball des de la proximitat i la vinculació al territori des d'una metodologia de treball en xarxa basada en la corresponsabilitat.

2. ÀMBITS D'ACTUACIÓ

- Orientar i acompanyar l'alumnat i les seves famílies en el procés de construcció de trajectòries personals per evitar l'absentisme i l'abandonament escolar prematur, tot garantint la coherència, l'optimització i l'eficàcia de l'acció conjunta entre els diferents agents i serveis destinats a l'orientació a cada municipi.
- Realitzar un plantejament sòlid i sistemàtic de l'avaluació, un punt feble recurrent de molts projectes educatius i socials, que permeti a les organitzacions i als professionals rendir comptes d'allò realitzat, millorar i optimitzar les accions i fer els canvis necessaris de cara a noves propostes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BARUDY, Jorge.; DANTAGNAN, Mayori. (2010) *Los desafíos invisibles de ser madre o padre. Manual de evaluación de las competencias y la resiliencia parental*. Gedisa. Barcelona

CAPDEVILA, Núria; LONGÁS, Jordi. «La intervenció socioeducativa amb petita infància i famílies vulnerables: anàlisi dels projectes. Espais familiars 0-3 del programa CaixaProinfància». *Educació social: Revista d'intervenció socioeducativa*, núm. 52, 2012, p. 65-87.

GARCIA, Maribel. *Acompanyament a les transicions educatives. Curs La intervenció dels ens locals en les transicions educatives*. [en línia] Barcelona: Diputació de Barcelona, 2012. <https://www.diba.cat/documents/113226/4c2c2814-9b84-4454-acc6-d8566d816abd>.

GARCIA, Maribel. «Absentisme i abandonament escolar: eines i estratègies per a la seva prevenció i reducció». *Destilats d'Educació*, núm 11, 2019. [en línia] Diputació de Barcelona. https://www.diba.cat/documents/113226/1678694/D11_Absentisme.pdf/f64f9b32-a5e3-4e68-9818-07ce03c432fc.

GARCIA, Maribel. (2020) *Cinc eixos bàsics per l'abordatge de l'absentisme escolar*. [en línia] Barcelona: Fundació Jaume Bofill & Ivalua, 2020. https://fundaciobofill.cat/uploads/docs/y/l/l/f/n/q/w/s/x/cinc-eixos-basics_absentisme_doctreball220520.pdf.

JUVENTENCH PASTRA, Judit; POMÉS JUNCOSA, Meritxell; PUJOL PORTELL, Ester. «Quan el treball amb famílies esdevé una oportunitat». *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, núm. 60, 2015, p. 44-58.

MACCOBY, E.E.; MARTIN, J. A. (1983). «Socialization in the context of the family: Parent-child interaction». A: HETHERINGTON E. M.; MUSSEN, P.H. (eds.). *Handbook of child psychology: Socialization, personality and social development*. Nova York: Wiley, vol. 4, p. 1-101.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

MARÍ-KLOSE, Marga; GÓMEZ GRANELL, Carmen. *Acompanyament a l'escolaritat. Pautes per a un model local de referència*. Col·lecció: Estudis. Sèrie: Educació, 2. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2010.

Protocol d'àmbit comunitari de prevenció, detecció i intervenció davant situacions d'absentisme. [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. 2019. <http://xtec.gencat.cat/web/.content/centres/projeducatiu/convivencia/protocols/absentisme/documents/protocol-absentisme-ambit-comunitari.pdf>.

SALLÉS, Cristina; GER, Sandra. «Les competències parentals en la família contemporània: descripció, promoció i avaluació». *Educació Social*, núm. 49, p. 25-49, 2011.

SANZ, Jordi (coord.). «Anàlisi d'experiències internacionals de les principals Actuacions dels Plans Educatius d'Entorn 0-20. Servei d'Orientació d'Àmbit comunitari». [en línia]. Barcelona: Subdirecció General de Suport i Atenció a la Comunitat Educativa del Departament d'Educació; IVALUA, 2020. https://www.ivalua.cat/sites/default/files/2020-03/1_SOAC.pdf.

Autora

Maribel Garcia Gracia

Professora de Sociologia a la UAB
i investigadora del Grup de Recerca en Educació i Treball (GRET)
del Departament de Sociologia de la UAB.

Data

14/02/2022

Coordinació

Oficina de Planificació Educativa
Gerència de Serveis d'Educació
Àrea d'Educació, Esports i Joventut